

egységekről a nyelvtudomány újabb eredményeit, hogy az átlagos nyelvi műveltségű olvasó is érdeklődéssel olvashatja, a nyelvi ismeretei pedig valóban gyarapodnak.

Ma, amikor a közéletiségre nevelés olyan nagy hangsúlyt kap, s valamilyen formában szinte mindenki rá van kényszerítve arra, hogy a nyilvánosság előtt megszólaljon, különösen nagy a jelentősége ennek a könyvnek, s minden hasonló kiadványnak. A közéletben való részvétel, a helyes közéleti magatartás, s annak szinte a legfontosabb része, a verbális magatartás, a helyes beszédmód és a magasabb fokú nyelvi műveltség a szocialista államban elengedhetetlen állampolgári tulajdonság, jellemvonás. Ennek a tulajdonságnak a megszerzéséhez nyújt igen nagy segítséget Deme László könyve.

Bachát László

Magyarország földrajzinév-tára II.

Győr-Sopron megye. Vas megye. Veszprém megye. Zala megye. Szerkesztette Földi Ervin. A névanyagot részletesen megvitatta a Földrajzinév-bizottság munkabizottsága: Ajtay Ágnes, Balogh Lajos, Fábíán Pál, Fábíán Tibor, Földi Ervin, ifj. Hőnyi Ede, Hrenkó Pál, Kórógyi Imréné és Orlicsek József. Kartográfiai Vállalat. Budapest, 1978. 31 lap + térkép. 35 lap + térkép. 43 lap + térkép. 35 lap + térkép.

A Kartográfiai Vállalat kiadványai nem igen szoktak szóba kerülni nyelvtudományi folyóirataink hasábjain. Jó okunk van rá, hogy szakítsunk ezzel a gyakorlattal.

Földrajzi neveink egyik nagy csoportjának, a helységneveknek az egységes használatát kötelező érvénnyel szabályozza a hivatalos helységnévtár, amelyet 1873-tól kezdődően a Központi Statisztikai Hivatalban állítanak össze. A helységnévtárban nem szereplő, nem államigazgatási jellegű földrajzi nevek használatának szabályozása azonban mindaddig váratott magára, s ez a körülmény gyakran nehezítette meg az eligazodást. A Zala megyei Pölöskefőnél eredő és Vöcköndnél jobb felől a Zalába ömlő vízfolyásnak például efféle névváltozatai voltak forgalomban: *Piliske, Sárkány, Sárkány-patak, Sárvíz, Szívíz, Szívíz, Szévíz* stb. A Váctól északra emelkedő, 652 m magas hegyet hol *Nagy-szál*-nak, hol *Naszál*-nak, hol meg *Naszály*-nak hívták. A Kárpát-medence középső részén elterülő nagy síkságot egyaránt nevezték *Nagy-alföld*-nek, *Nagy-Magyar-Alföld*-nek és *Alföld*-nek is. Stb. Az egységesítés, szabványosítás elvégzése a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium Országos Földügyi és Térképészeti Hivatala keretében 1964 óta működő Földrajzinév-bizottságnak lett a feladata. A Földrajzinév-bizottság szellemi termékeként jelent meg 1971-ben az a Magyarország földrajzinév-tára (a továbbiakban: MoFnT.) I. köteteként jelölt füzet, amely 715 országos jelentőségű domborzati, táj- és víznevet foglal magában. (Bibliográfiai adatai: Magyarország földrajzinév-tára I. Fontosabb domborzati, táj- és víznevek. Szerkesztette Földi Ervin. A névjegyzék anyagát Takács József, Tóthné Endrey Mária, Zombai Pál állította össze. MÉM Országos Földügyi és Térképészeti Hivatal. Budapest, 1971. 64 lap. Rövidített változatát l. a Timkó Györgytől szerkesztett Helyesírási és tipográfiai tanácsadóban a 152–161. lapon.)

1978-ban a Kartográfiai Vállalat gondozásában megkezdődött a 19 füzetből álló megyei sorozat közzététele is, amely a MoFnT. II. megjelölést viseli, s amelynek első négy füzete négy dunántúli megyénknek, Győr-Sopronnak, Vasnak, Veszprémnek és Zalának a szabványosított földrajzinév-anyagát tartalmazza meglehetősen részletes, 1 : 150 000 méretarányú térképmelléklettel is ellátva. E megyei füzetek szerkezeti felépítése teljesen egységes. Radó Sándornak, a Földrajzinév-bizottság elnökének az Előszava

(3–4) után a következő fejezeteket találjuk bennük: Tudnivalók a Földrajzinév-tárról (5–6); A helységeket azonosító számok magyarázata (7–8); A megyei betűrendes jegyzékben a név után álló megjelölések magyarázata (8); Megyei betűrendes jegyzék (Győr-Sopron: 9–17, Vas: 9–20, Veszprém: 9–24, Zala: 9–20); Helységenkénti betűrendes jegyzék (Győr-Sopron: 19–30, Vas: 21–33, Veszprém: 25–42, Zala: 21–34).

A tartalmas tájékoztatóból (Tudnivalók) megtudhatjuk a kiadványsorozat elkészítésének munkafázisait és a legfontosabb jellemzőit: „A Földrajzinév-tár célja, hogy a helyileg ismert és hivatalosan megállapított földrajzi neveket az egységes használat érdekében közzétegyje, ezzel megszüntesse a különféle kiadványok és a tényleges névhasználat közötti eltéréseket.” „... a földrajzi neveket a hivatalos kiadványokban a Földrajzinév-tárban foglaltak szerint kell használni.” „A Földrajzinév-tár ... a következő földrajzi neveket tartalmazza: a) A természeti földrajzi tárgyakra (domborzati elemek, természetes álló- és folyóvizek, természeti és etnikai tájak), b) a külterületen levő településeknek, c) a közterületek (utak, utcák, terek) kivételével a települések belterületi részeinek, d) a közlekedés és a vízgazdálkodás körébe tartozó mesterséges létesítményeknek az elnevezését.” „... a kötet anyaga nem terjed ki a kisebb, jelentéktelenebb területrészekre, vízfolyások, dombok, völgyek, nevezetességek stb. nevére. Arra törekedtünk, hogy a kötet az adott környezetben legáltalánosabban ismert elnevezéseket tartalmazza, és így a különféle térképekre kerülve segítségükkel a térképet használók az egyes részleteket azonosítani tudják.” „A földrajzi neveket előzetesen térképi és szöveges forrásokból gyűjtöttük össze. A térképek közül elsősorban az 1:10 000 és 1:25 000 méretarányú topográfiai térképeket, turistatérképeket, az Országos Vízügyi Hivatal térképeit használtuk ... A szöveges források közül az 1973. évi helységnévtárban, az ezt kiegészítő pótlásokban és a menetrendekben található neveket vettük figyelembe. Igen hasznos alapnak bizonyultak a nyelvészeti céllal végzett földrajzinév-gyűjtések már közzétett vagy még kéziratban maradt anyagai. [Bekezdés.] Az előzetesen összegyűjtött neveket a helyi használathoz való igazodás érdekében a helyi tanácsok segítségével egyeztetettük. Ennek során az előzetes anyagból a nem ismert és nem használt neveket töröltük, az ott szereplő, de másképpen használt neveket módosítottuk, a kiegészítőleg javasoltakat pedig — amennyiben erre hely állt rendelkezésre — pótlólag felvettük. A helyi javaslatoktól csak akkor térünk el, ha ezt a nyelvjárási formáknak a köznyelvhez való bizonyos mértékű közelítése tette szükségessé, pl. *Boronás* helyett *Boronás*, *Margya* helyett *Marja*, *Száka-hegy* helyett *Szálka-hegy* stb. Ezenkívül el kellett térnünk a helyi javaslatától akkor is, ha a több helységet érintő nevek egymástól eltértek.” „A helyi egyeztetés után a földrajzi neveket a MÉM Országos Földügyi és Térképészeti Hivatala keretében működő Földrajzinév-bizottság általánosságban és részleteiben megvizsgálta a nyelvjárási formák, az idegen nyelvű nevek alkalmazása és a helyesírás szemszögéből.” „A kötet a neveket a könnyebb hozzáférhetőség és a megfelelő azonosítás érdekében három rendszerben tartalmazza. A névjegyzék első részében a közzétett neveket folyamatosan betűrendben találjuk, a második részben helységenként különválasztott betűrendben, végül a térképmellékleten a neveket helyzetüknek és jellegüknek megfelelően tüntettük fel.” „Az 1:150 000 méretarányú térkép segítségével minden földrajzi név helyzete megállapítható, egyúttal a térkép feltünteteti a vízfolyásokat, bel- és külterületi településeket, utakat, vasutakat és nevezetességeket.”

Mínt hogy Zala megye népi használatú földrajzi neveinek a terjedelmes gyűjteménye (ZMFN.) 1964 óta rendelkezésünkre áll, érdemes összehasonlítani valamelyik zalai község névanyagát a ZMFN.-ben és a MoFNT. II.-ben. Legyen ez a falu Bucsuszentlászló. A ZMFN.-ben Bucsuszentlászló huszonkilenc földrajzi névvel van képviselve, a MoFNT. II.-ben pedig négyvel. A ZMFN. tehát hétszer több földrajzi nevet tart számon Bucsuszentlászlóról, mint a MoFNT. II. A MoFNT. II.-ben található négy bucsuszentlászlói

földrajzi név közül kettő megvan a ZMFN.-ben is, mégpedig *Botika* és *Vöskapui-telek* (a ZMFN.-ben: *Vöskapui-telek*); a *Szévíz* (MoFnT. II.) helyett a bucsuszentlászlói nyelvjárásban a *Kanáris* (ZMFN.) járja, a *Fuss-patak* (MoFnT. II.) viszont hiányzik a ZMFN. bucsuszentlászlói anyagából. (Nemeshetés és Pölöske ZMFN.-beli anyagában ott van a *Fus-patak*.) Láthatjuk tehát, hogy a ZMFN. és a MoFnT. II. névanyaga kölcsönösen kiegészíti egymást. Együtt kell őket használnunk. A ZMFN.-ből a nyelvjárási névváltozatot, a MoFnT. II.-ből pedig a szabványosított névalakot lehet megtudnunk.

Az előzetes tervek szerint 1980–81-ben a tizenkilenc megyei füzet hiánytalan közzétételével lezárulnak a MoFnT. II.-nek a munkálatai, és kezdetét veheti a tizenkilenc megyei füzet anyagát összegező országos névmutatónak a megszerkesztése. Az országos helynévmutatóknak tisztes hagyományai vannak Magyarországon. A Hevenesi Gábor (1656–1715) jezsuita történetkutatótól 1689-ben Bécsben kiadott, „*Parvus Atlas Hungariae*” című térképműben több mint 32 lapot tett ki a mintegy 2600 helységnévnek a mutatója. Ez Magyarország első országos helynévmutatója. (Hevenesi atlasza nemrég új kiadásban vált hozzáférhetővé: Gabriel Hevenesi: *Parvus Atlas Hungariae, Viennae 1689*, herausgegeben von Karl Nehring. München, 1976. Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München. Serie C. Band 4.) A mindeddig legbővebb és leghasználhatóbb országos névmutatót Lipszky János (1766–1826) huszártisztnek (1808-tól ezredesi rangban) köszönhetjük, aki 1804–6-ban közzétett korszakalkotó térképművéhez (*Tabula generalis regni Hungariae, Croatiae et Slavoniae, nec non magni principatus Transylvaniae*) 1808-ban külön kötetben (*Repertorium*) csatolta a térképén feltüntetett valamennyi földrajzi névnek a jegyzékét. Bárcsak módot találta a Kartográfiai Vállalat Lipszky térképművének és helynévmutatójának a hasonmás kiadására is! Hiszen éppen a Kartográfiai Vállalat volt az, amelyik – a Magyar Helikkonnal közösen – 1972-ben *Cartographia Hungarica* I. címen faksimile kiadásban megjelentette a XVI. és XVII. század folyamán Magyarországról készült térképek közül a tíz legjelesebbet, s ezzel – egyebek között – széles körben ismertté tette Magyarország legrégebb térképeinek, Lázár deák 1528. évi országtérképének a helynévanyagát. E tárgykörben azóta több nyelvtudományi tanulmány is született arról tanúszkodva, hogy a nyelvészek élni tudtak a felkínált lehetőséggel. Várjuk a *Cartographia Hungarica* II. kötetét!

Visszatérve a MoFnT. II.-höz ejtsünk szót arról is, milyen szakembereknek nyújthat elsőrangú segítséget ez az egységes szempontok szerint és viszonylag rövid idő alatt elkészülő földrajzinév-tár. Mindenekelőtt természetesen a térképészeknek, a polgáriaknak éppúgy, mint a katonaiaknak. Rajtuk kívül az államigazgatás, a földügy, a statisztika, a közlekedés és posta, az erdészet, a vízgazdálkodás, a természetvédelem, az idegenforgalom, a könyvkiadás, a sajtó stb. irányító beosztásban levő dolgozóinak, a geográfusoknak, a helytörténészeknek, a földrajzi nevek gyűjtőinek, a tanároknak, a tankönyvíróknak stb. S nem utolsósorban: a kutató nyelvészeknek. Különösen akkor lesz sok örömük a MoFnT. II. füzetekben, ha a mellékletként csatolt megyetérképeket együtt használják az 1977-ben ugyancsak a Kartográfiai Vállalat gondozásában megjelent megyetérkép-sorozat megfelelő lapjával. Mindkét térképnek azonos a méretaránya, 1:150 000, azaz egy centiméternek a térképen másfél kilométer felel meg a terepen. A MoFnT. II. többszínnyomású térképmellékleteinek a rendkívül dús térképi névanyag az erősségük, az 1977. évi, még gazdagabb színskálájú megyetérkép-sorozat viszont kevesebb földrajzi nevet tartalmaz ugyan, de ábrázolja a domborzatot és a növénytakarót, szemléletes képet nyújtva a tájról, amelyben földrajzi neveink élnek.